Vi går tusentals steg i våra skor varje dag – men skor är inte bara praktiska fotbeklädnader, de är förknippade med gamla traditioner och de väcker känslor. Mästerkatten har sina stövlar, Askungen tappade sin glassko och Carrie Bradshaw lever för skor från Manolo Blahnik. När vi hittar kärnan i ett problem är det där skon klämmer – och vi går i någon annans skor när vi vill ta del av andra människors erfarenheter och tankar. I Japan är det ett etikettsbrott att gå med skor på en traditionell tatamimatta. Detektiven Sherlock Holmes kunde bestämma en persons yrke efter att ha tittat på skorna. Skor är en social markör, ett sätt att hävda sin identitet och följa det senaste modet. I många fall har de åtråvärda trendiga skorna också varit en plåga för fötterna.

SANDALEN ANTIKENS FOPPATOFFEL?

Människan har tillverkat skor sedan urminnes tider och sandaler hörde till de allra tidigaste skotyperna. Skomakare anses vara ett av de allra äldsta hantverksyrkena. På egyptiska väggmålningar som är flera tusen år gamla avbildas skomakare med sina verktyg – den egyptiske skomakarens syl liknar den som Europas skomakare använde många århundraden senare. Världens äldsta bevarade lädersko är 5 500 år gammal och hittades i en grotta i Armenien 2010. I USA har arkeologerna hittat skor vävda av gräs som är ännu äldre. Sandaler av papyrus eller läder användes i Egypten runt 3400 f.Kr. Människor hade redan då skor för speciella ändamål, slaktare bar höga klackar för att kunna gå på smutsiga golv. I romarriket hade arbetarna enkla flip-flops. Priviligierade personer visade sin status genom att bära sandaler med remmar och spännen – ju högre de gick upp på vaden, desto högre status hade den som bar skorna.

EN SMYGANDE KÄNSLA

En annan känd skotyp är mockasiner, som Nordamerikas indianer använder sedan flera tusen år tillbaka. De syddes ihop för hand med djursenor och var oftast gjorda av garvat hjortskinn, i vissa fall även av älg-, ko- eller bisonskinn. Det fanns många olika typer av mockasiner, vissa såg ut som höga stövlar, andra var lågskaftade. Kvinnor, män och barn bar mockasiner i samma stil, det var bara storlekarna som varierade. På slätterna var sulorna hårda, medan mockasinerna som man hade på sig i skogen hade mjuka. De gav en känsla av att vara barfota och man kunde tyst ta sig fram. Mockasinerna var ofta målade eller dekorerade med piggsvinstaggar eller pärlor. Dessa utsmyckningar var också heliga symboler som skulle skydda bäraren och ge honom eller henne andlig vägledning.

I medeltidens Europa och fram till modern tid gjordes skorna av trä, halm, näver, läder eller tyg. För att skaffa sig ett par nya skor gick man till en skomakare eller så kom skomakaren hem till kunden för att ta mått på fötterna. Alla delar skulle noggrant skäras ut i läder och tyg och sedan sys ihop. 1600-talets stövelmakare fick arbeta i två till tre dagar, upp till 16 timmar per dag, för att tillverka ett enda par stövlar. De flesta skor tillverkades för att hålla i många år.

SNABLAR OCH HÖGA KLACKAR

Under medeltiden var det ingen större skillnad på dam- och herrskor. Med undantag för snabelskorna som hörde till männens klädsel. Dessa skor hade extremt långa spetsar, i vissa fall fick de till och med

Melonia Shoe är världens första 3D-utskrivna sko, utvecklad av Naim Josefi och Souzan Youssouf. Konceptet är helt nytt: man ska komma till affären och få sina fötter skannade. Sedan kan ett par unika skor skrivas ut med hjälp av en 3D-skrivare. Skorna har lånats ut till Lady Gaga för en musikvideo.

Innovativa skor … för hästar. Lone Pedersen fick patent på gummihästskor med en stålkärna 1993. De är mer bekväma än traditionella hästskor och utvecklades i ett samarbete mellan Halmstads Gummifabrik och Svenska Lantbruksuniversitetet. Sex par skänktes till Tekniska museet 2001 i samband med en kampanj för att samla in exempel på kvinnors uppfinningar.

böjas bakåt för att fästas vid knät. Modet ansågs vågat och förbjöds flera gånger, av både kungar och påvar. Under renässansen började kvinnor bära pumps eller halvtofflor. Mellan 1400- och 1600-talen följde de rikare kvinnorna i Venedig modet och bar extremt höga styltskor, vars sulor kunde vara femtio centimeter höga. För att kunna gå i dem var de tvungna att stödja sig på tjänarinnor. Styltskorna skyddade mot översvämningar men var också en social markör. De visade att man inte behövde arbeta. Men modet begränsade också kvinnornas rörelsefrihet. På gamla persiska och turkiska miniatyrer avbildades människor i högklackade skor redan under 1200-talet. Men i Europa blev högklackade skor populära bland både kvinnor och män först under 1500-talet. Modemedvetna adelsmän bar skor med röda klackar under 1600- och 1700-talen. Inspirationen kom från Frankrike och den röda klacken blev en viktig statusmarkör och en del av hovdräkten. 1700-talets kvinnliga stilikon var den franska drottningen Marie-Antoinette. En av betjänterna vid hovet var anställd enbart för att katalogisera och ta hand om hennes 500 par skor.

SKOMAKARE – INTE VID SIN LÄST

Masstillverkning av skor började på 1700-talet i England. På stora skoverkstäder utförde olika arbetare enskilda arbetsmoment. I början av 1800-talet började så kallade partiskomakare i bland annat England och Sverige konkurrera med de skomakare som tillverkade måttanpassade skor. Partiskomakarnas skor gjordes efter fasta storlekar och kunderna fick prova skorna tills de hittade ett par som passade, precis som man gör idag. Det här var då ett helt nytt sätt att tillverka och sälja skor på, och många traditionella skomakare ansåg att partiskomakarna var fuskare som fördärvade yrket. Symaskinen kom att bli en av de viktigaste innovationerna för utvecklingen av skoindustrin. 1852 gjorde den amerikanske skomakaren John Brooks Nichols om en symaskin till en nåtlingsmaskin som kunde sy genom läder. Några år senare uppfanns durksymaskinen som kunde sy ihop ovanlädret med skobottnen. Mekaniseringen av skoindustrin påskyndades också av det amerikanska inbördeskriget 1861–1865. Efterfrågan på skor till soldaterna ökade och det var brist på arbetskraft. Bland annat konstruerades maskiner som pressade och tillverkade klackar. Amerikanen Gordon McKay konstruerade flera maskiner för skoindustrin som blev populära tack vare ett uthyrningssystem. De användes också i Sverige. Från och med 1890-talet blev det möjligt att helt ersätta hantverket med maskiner, och skor tillverkade för hand av en skomakare blev en lyx. I slutet av 1800-talet tog det bara 1 timme och 45 minuter att tillverka ett par herrskor.

SPORTSKOR OCH SKYDDANDE SULOR

Tillverkning av skor i större skala gjorde att flera enkla och bekväma skotyper togs fram. Sneakers började användas av krocketspelare under 1860-talet. Världens första sportskoföretag grundades i England 1890 och tillverkade löparskor. Företaget blev senare Reebok. Under samma period växte den svenska skoindustrin snabbt, mycket tack vare tullskyddet mot import av skor. Örebro blev ett viktigt centrum för fabrikstillverkning av skor. Runt 1915 fanns det 21 skofabriker i Örebro. Under 1930-talet fanns det 322 skofabriker i Sverige. Idag har tillverkningen praktiskt taget för-

svunnit som följd av konkurrens från skofabriker i låglöneländer. Det finns några undantag, bland annat tillverkningen av yrkesskor. En av Sveriges få kvarvarande skotillverkare, familjeföretaget Arbesko, gör skor för människor som arbetar i tuffa miljöer. Det kan vara tåliga stötdämpande skor med halkskydd eller värmetåliga sulor av nitrilgummi, ett material som även är motståndskraftigt mot kemikalier.

Svenskarna köper mängder av importerade skor. Nära 55 000 ton skor per år eller mer, det vill säga cirka 6 kg skor per person. Under 1996 handlade svenskarna skor för 6,5 miljarder kronor. Konsumtionen nästan fördubblades på tio år – 2007 låg den på 10,7 miljarder kronor. Vi vill följa de senaste trenderna och skorna ska helst vara billiga. Ofta köper vi skor som bara håller en säsong, innan vi köper nya. Hälften av allt läder som produceras i världen används inom skoindustrin. Lädret tillverkas oftast i Kina, Indien eller Thailand. Mycket vatten går åt vid garvning av skinn och farliga kemikalier släpps ut i naturen. Plastskor kan innehålla tungmetaller och andra kemikalier som skadar miljön.

POLITISKT INKORREKTA PJUCK OCH TÄNKANDE TOFFLOR

De flesta skofabriker ligger idag i låglöneländer som Indien eller Pakistan. Många av dem som arbetar på fabrikerna är barn som inte har möjlighet att gå i skolan. Det finns dock ett fåtal företag som satsar på socialt och ekologiskt hållbar skotillverkning, utan att farliga kemikalier används vid tillverkningen. Plastdetaljer i skor kan göras av återvunnen plast, till exempel gamla PET-flaskor. Tanken är att fabriksarbetarna ska få bättre villkor och att barnarbete inte ska förekomma. Dessvärre är det fortfarande svårt att hitta miljömärkta skor.

Specialanpassade skor används också inom vården och kallas för ortopediska skor. De är avsedda för personer med fotdeformiteter, till exempel fötter som är olika stora. De som lider av diabetes kan också behöva ortopediska skor, eftersom de ofta får sprickor och sår på fötterna. Ortopediska skor kan antingen vara extra bekväma skor som masstillverkats eller specialtillverkats efter individens mått. De brukar ordineras av läkare.

Framtidens skor kan tänka. Ett amerikanskt företag har under 2011 börjat sälja så kallade smarta skor med GPS. Tanken är att skorna ska användas av personer som lider av demens. Om personen som har på sig skorna kommer för långt hemifrån skickas ett meddelande till familjen eller vårdhavaren via dator eller mobil som talar om exakt var personen befinner sig.

Dansskor förknippas med romantik, känslostormar och ljuv musik. Dessa handgjorda och guldpaljetterade skor i storlek 39 bars av Fred Astaire när han dansade i filmen »Easter Parade» (En dans med dig) från 1948. När filmen hade svensk premiär skänkte filmbolaget Metro-Goldwyn-Mayer skorna till Svenska Filmsamfundet, och de blev en del av deras filmhistoriska samling. Idag är de deponerade på Tekniska museet.

